
Marele Război și redimensionarea loialităților. Români ardeleni și bănățeni după despărțirea de „bunul împărat”

Ion CÂRJA
Cecilia CÂRJA

Cuvinte-cheie: Primul Război Mondial, Imperiul austro-ungar, România Mare, loialitate, identitate națională.

Keywords: World War I, The Austrian-Hungarian Empire, Great Romania, loyalty, national identity.

Loialismul față de dinastia de Habsburg a fost un argument invocat în mod constant în discursul politic românesc din secolul al XIX-lea, pe această idee sprijinindu-se o întregă strategie de emancipare politico-națională, petiționalismul. „Credința” față de „augusta Casă domnitoare” a devenit un leitmotiv al luărilor de poziție ale românilor, descriind traseul unei atitudini care s-a mai numit în epocă și „dinasticism” sau „patriotism dinastic” și care a cunoscut momentele sale de vârf și de decădere. Loialismul dinastic al românilor a avut perioade de culminație și respectiv de erodare, care s-au tradus prin dezamăgire și deziluzii față de politicile Vienei, așa cum a fost după revoluția de la 1848 sau în perioada care a urmat procesului memorandiștilor de la Cluj din anul 1894¹. Anii Primului Război Mondial sunt decisivi pentru acest fenomen, este o perioadă în care vorbim de deteriorarea totală și ireversibilă a patriotismului dinastic românesc, care este înlocuit în sensibilitatea colectivă și în conștiința românilor cu atașamentul pentru propria identitate națională².

Participarea românilor din Monarhia austro-ungară în calitate de combatanți pe fronturile primului război mondial, „sub steagul împăratului”, este inteligibilă din această perspectivă, „porunca împărătească” fiind unul din elementele care i-a determinat pe românii ardeleni să se prezinte în număr mare, chiar peste

-
- 1 Pentru problema loialismului românilor față de Viena, a se vedea, între altele: Doru Radosav, *Arătarea împăratului. Intrările imperiale în Transilvania și Banat (sec. XVIII-XIX). Discurs și reprezentare*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002; Ion Cârja, *Les Roumains de Transylvanie et l'Empire des Habsbourg dans la période 1848-1851 – entre réalité et imaginaire*, în Ionuț Costea, Valentin Orga (coord.), *Studii de istorie a Transilvaniei*, IV, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2000, pp. 231-244; Ion Cârja, *L'immagine dell'Imperatore Carlo I (IV) presso i romeni della Transilvania*, în Andreas Gottsmann (a cura di), *Karl I. (IV.), Der Erste Weltkrieg und das Ende der Donaumonarchie*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 2007, pp. 231-246; Ion Cârja, *Între împărat și națiune. Români și italieni sub flamură habsburgică în anii Marelui Război*, în Iosif Marin Balog, Ioan Lumperdean, Lajos L. Mádly, Dumitru Țeicu (coord.) *Multiculturalism, identitate și diversitate. Perspective istorice. In honorem prof. univ. dr. Rudolf Gräfla la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2015, pp. 425-444; Sorin Mitu, *Românii ardeleni la începutul secolului XX: loialități și identități în schimbare*, în *Ibidem*, pp. 405-424; Nicoleta Hegedűs, *Imaginea împăratului la românii ardeleni de la Memorandum până la izbucnirea Primului Război Mondial (1892-1914)*, în „Arhiva Someșană”, serie III, a. VII (2008), pp. 171-203; Alexandru Bogdan Bud, *Limitele loialității dinastice: Iosif al II-lea și românii din Transilvania în Epoca Modernă*, Academia Română/Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2015.
 - 2 Pe această temă, vezi: L. Maior, *Românii în armata habsburgică. Soldați și ofițeri uitați*, Editura Enciclopedică, București, 2004, pp. 77-212; idem, *Habsburgi și români. De la loialitate dinastică la identitate națională*, Editura Enciclopedică, București, 2006, pp. 15-73, 127-143; Idem, *Doi ani mai devreme. Ardeleni, bucovineni și basarabeni în război (1914-1916)*, Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016.

Ion CÂRJA, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, e-mail: ioncarja@yahoo.it
Cecilia CÂRJA, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, e-mail: ceciliacarja@yahoo.it

așteptări, la înrolări în vederea plecării pe front. În istoriografia dedicată marelui război este binecunoscut faptul că în cele 52 de luni cât a durat conflictul, autoritățile austro-ungare au mobilizat circa 9 milioane de persoane aparținând tuturor naționalităților, dintre care cca. 4,5 milioane au făcut parte din armata operativă, fiind trimiși pe front. În Transilvania și Banat numărul celor mobilizați s-a ridicat la 926.500 de militari, ceea ce constituia 10% din totalul populației. Militarii de naționalitate română au fost distribuiți în 12 regimente de linie (regimente de armata comună – k.u.k.), astfel: Regimentul 2 Brașov, Regimentul 31 Sibiu, Regimentul 33 Arad, Regimentul 37 Oradea, Regimentul 5 Satu Mare, Regimentul 43 Caransebeș, Regimentul 50 Alba Iulia, Regimentul 51 Cluj, Regimentul 61 Timișoara, Regimentul 62 Târgu Mureș, Regimentul 63 Bistrița și Regimentul 64 Orăștie, precum și în 6 regimente de honvezi: 21 Cluj, 22 Târgu Mureș, 23 Sibiu, 32 Dej, 4 Oradea și 12 Satu Mare. Pe lângă regimentele de linie, cu componență majoritar românească, militari de etnie română au mai fost încorporați în regimentele de linie 85 Sighetu Marmației și 82 Oradea, în regimentul secuiesc de honvezi 24 Brașov și în batalionul 23 vânători de munte. Românii din regiunea Bucovinei au fost repartizați în unitățile de Landwehr, precum și în regimentul 41 Cernăuți, cu majoritate românească. Statisticile susțin, de asemenea, ideea că autoritățile au avut intenția de a trimite în prima linie soldați care aparțineau naționalităților. Regimente austro-ungare k.u.k. și de honvezi cu majoritate etnică românească au aparținut în principal de corpurile de armată XII Sibiu și VII Timișoara. Numărul total al românilor din provinciile aflate atunci sub stăpânirea Austro-Ungariei, care au luptat „sub steag imperial” se ridică la circa 490.000, după calculele făcute de ASTRA, iar după alte estimări ar fi vorba de o cifră care ajunge până la 650.000 de militari³.

Ziua de 15/27 august 1916 a fost una de importanță hotărâtoare pentru națiunea română de pretutindeni și deopotrivă pentru evoluția de ansamblu a conflictului mondial, deoarece aceasta este data în care Regatul României, după doi ani de neutralitate, a intrat în luptă împotriva blocului politico-militar al Puterilor Centrale și alături de Antanta. În pofida acestei poziționări care i-a pus pe românii intracarpatici și pe cei din Vechiul Regat în situația de adversari pe câmpul de luptă, evoluția evenimentelor a făcut ca dintre românii din Austro-Ungaria, trimiși la luptă sub steag străin, pentru interese care nu erau ale lor, să găsim participanți în armatele Vechiului Regat, situație în care putem fi de acord cu faptul că au luptat cu arma în mână, pentru înfăptuirea României Mari, și soldați ardeleni, bănățeni și bucovineni.

Care au fost modalitățile și filierele prin care românii, cetățeni ai dublei monarhii, au ajuns să lupte în armata comandată de regele Ferdinand, în condițiile în care legislația Vechiului Regat român nu permitea, în principiu, înrolarea în propriile structuri militare a cetățenilor străini. O primă categorie de persoane de acest fel erau ardelenii stabiliți de mai multă vreme la sud de Carpați, unii cu cetățenia română deja obținută, care combăteau cu „acte în regulă” în unitățile militare ale conaționalilor lor din regat. Nume sonore precum generalul Traian Moșoiu, cu studii militare la Viena la Academia Wiener Neustadt, a trecut Carpații în anul 1891, pentru a parcurge treptele unei strălucite cariere în armata română (a revenit în Transilvania în contextul campaniei din 1919); fratele său, profesorul Aurelian Moșoiu, s-a stabilit de asemenea la sud de Carpați, în Ploiești; mai reținem aici, cu titlul de exemplificare, numele lui Ilie Bufnea, de profesie avocat, stabilit împreună cu Octavian Goga în Vechiul Regat la scurt timp după începerea războiului, care s-a încadrat în armata română iar după încheierea conflictului a fost trimis alături de alți transilvăneni în Siberia pentru a ajuta la organizarea celui de al doilea corp de voluntari români din Rusia⁴. O a doua filieră, de primă importanță, prin care ajung militari ardeleni, bănățeni și bucovineni, înrolați inițial sub drapel austro-ungar, a fost aceea a prizonierilor capturați de ruși din rândul trupelor austro-ungare care au operat pe frontul răsăritean al conflictului. În acest sens, statisticile de care dispunem afirmă că în primele luni succesive datei de 27 august 1916, când a intrat România în război, numărul românilor făcuți prizonieri de ruși a ajuns la 40.000, iar la sfârșitul aceluiași an, 1916, se aflau în Rusia un total de 120.000 de prizonieri de etnie română, capturați de armata țaristă din rândul trupelor austro-ungare. Intrarea României în război a

3 Idem, *Soldați români în armata austro-ungară 1914-1918*, în Nicolae Edroiu, Aurel Răduțiu, Pompiliu Teodor (editori), *Civilitate medievală și modernă românească*, Editura Dacia, 1985, pp. 357-358; Ioan I. Șerban, *Românii în armata austro-ungară în anii Primului Război Mondial*, în „Annales Universitatis Apulensis”, Series Historica, 1998-1999, 2-3, pp. 206-207.

4 Elie Bufnea, *Voluntarii români din Siberia*, Tipografia A. Mureșianu, Branisce & Co, Brașov, 1928; Ioana Rustoiu, Gabriel Rustoiu, Smaranda Cutean, *Corpul voluntarilor români din Siberia (1918-1920)*. Album, Editura Marist, Baia Mare, 2010.

funcționat ca un veritabil declic, ducând la creșterea numărului dezertărilor printre români, nu numai pe frontul rusesc al războiului, ci și pe cel italian, unde numărul prizonierilor români ajunge până la finalul conflictului la circa 18-20.000⁵.

Dintre prizonierii aflați în Rusia, avem un prim corp de voluntari, constituit pe parcursul anului 1917 și la începutul anului 1918. În contextul cooperării româno-ruse, un efectiv de peste 10.000 de prizonieri deveniți astfel voluntari a fost transferat în armata română și a fost primit cu un entuziasm deosebit la Iași începând din luna iunie a anului 1917, de către autoritățile române și de populație. Acest corp de voluntari, cel mai consistent sub aspect numeric, este important sub cel puțin două aspecte: în perioada organizării sale, în aprilie 1917, a fost adoptată declarația de la Darnița, prima declarație politică ce a adus în atenția Marilor Puteri dorința românilor de a trăi într-un singur stat, în al doilea rând acești voluntari au ajuns să participe la luptele de la Mărășești, chiar dacă într-un număr mai mic dar participarea lor a avut o valoare simbolică deosebit de importantă. Avem, de asemenea, un al doilea corp de voluntari români în Rusia, binecunoscut și acesta din punct de vedere istoriografic, constituit în perioada 1918-1921, care a desfășurat operațiuni de sprijinire a Armatei Albe, acționat cu precădere în zona Siberiei și ajuns să numere până la 5000 de militari⁶. Amintim în treacăt și faptul că fenomenul voluntariatului realizat de foști militari austro-ungari de neam român, ajunși prizonieri în diferite faze al războiului s-a manifestat și pe alte fronturi, așa cum a fost cazul italian, unde se înființează spre final de război Legiunea română din Italia, implicată în acțiuni militare efective desfășurate în faza terminală a conflictului (înainte de încheierea armistițiului de la Villa Giusti, 3 noiembrie 1918)⁷, sau Legiunea română din Franța, constituită din ardeleni și bănățeni capturați de sârbi la începutul războiului și transferați apoi în hexagon⁸.

Existența acestor prizonieri, care au fost apoi baza de recrutare a voluntariatului ardelenilor, bănățenilor și bucovinenilor care au dorit să reintre în luptă în conformitate cu interesele naționale românești, este semnificativă pentru prăbușirea loialității etnicilor români, în acești ani de război, pentru împăratul vienez și pentru monarhia austro-ungară și pentru dorința lor de a se pune în slujba proiectului național românesc finalizat prin unirea tuturor românilor și înfăptuirea României Mari. Contribuția de față își propune să insiste însă asupra unei categorii mai speciale de etnici români înrolați în război sub steag austro-ungar și ajunși ulterior în armata română, este vorba de cazurile de dezertări individuale sau în grupuri mici, care au ales să abandoneze uniforma chezară-craiască și să treacă, o parte dintre aceștia, munții Carpați în România. Este o categorie interesantă ca profil valoric și de atitudine, mai puțin analizată în istoriografia problemei și care credem că merită atenție. Din punctul de vedere al justiției militare, termenul în uz, în epocă, pentru a-i denomina pe aceștia, a fost în mod evident acela de „dezertori”, persoane care au ales să realizeze fiecare individual această reorientare radicală de loialitate și să părăsească steagul imperial pentru a se refugia în România, urmând ca apoi să fie înrolați în armata Vechiului Regat, de data aceasta în conformitate cu propriile opțiuni și cu propriul crez politico-național.

Pornind de la experiența reală a fratelui său, Emil Rebreanu, executat prin spânzurare în 14 mai 1917 sub acuza de dezertare și spionaj, după ce încercase să treacă la conașionalii români, Liviu Rebreanu a creat o figură emblematică pentru asemenea cazuri, personajul literar Apostol Bologa din romanul *Pădurea spânzurătorilor* (1922), inspirat de din dilemele pe care le-a presupus în mod inevitabil o reorientare atât de radicală ca aceea a abandonării uniforme austro-ungare, cei care au făcut-o fiind conștienți de faptul că, în caz de eșec, puteau ajunge în fața Curții Marțiale și apoi a plutonului de execuție, iar familiile lor, rămase acasă, puteau să fie ținta unor represalii ale autorităților maghiare.

5 Ioan I. Șerban, *Voluntarii transilvăneni și bucovineni din Rusia în războiul pentru întregirea neamului 1916-1919*, Editura Aeternitas, Alba Iulia, 2003; Vasile Dudaș, *Voluntarii Marii Uniri*, Editura Augusta, Timișoara, 1996, p. 85.

6 Ioan I. Șerban, *Constituirea celui de al doilea Corp al Voluntarilor Români din Rusia (august 1918)*, în „Apulum”, 1998, 36, pp. 449-460 (I); *Ibidem*, în „Apulum”, 2000, 37/2, pp. 153-164 (II).

7 Dumitru Zaharia, *Condițiile în care a avut loc formarea legiunii române din Italia. Contribuții documentare*, în Alexandru Matei (editor), *Sub semnul marilor înaintași. Ion Rusu Sărățeanu la 90 de ani*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2011, pp. 349-364; Petre Ugliș Delapocica, *Jurnal de război din anii 1914-1919*, editori: Ioana Rustoiu, Smaranda Cutean, Marius Cristea, Tudor Roșu, Editura Altip, Alba Iulia, 2015, pp. 139-232; Vasile Dudaș, *Legiunea română din Italia*, în Antonio Faur, Radu Românașu (editori), *Perseverență și devoțiune în căutarea adevărului istoric. Omagiu profesorului și istoricului Viorel Faur la împlinirea vârstei de 75 de ani*, Academia Română/Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2016, pp. 730-749.

8 Vasile Dudaș, *Legiunea română din Franța (1918-1919)*, Editura Mirton, Timișoara, 1996.

În afară de fenomenul prizonieratului pe frontul rusesc sau italian, unde românii alături de militari de alte naționalități din armata austro-ungară au fost capturați ori prin dezertare s-au lăsat capturați de inamic și pentru care avem date statistice la un nivel estimativ cel puțin, cei care au părăsit armata austro-ungară în alte împrejurări nu au făcut până în prezent obiectul unor evaluări cantitative. Pentru contribuția de față, am ales câteva cazuri ținând seama de un criteriu important: este vorba de personaje care au lăsat mărturii memorialistice, care ne ajută să înțelegem rațiunile și motivațiile gestului făcut și desfășurarea întregul fir epic al fiecărui caz în parte.

Un prim caz de răsunet, în epocă, de abandonare a uniformei imperiale și de refugiere în România a fost cel al lui Octavian Codru Tăslăuanu, scriitor și om de cultură ardelean, cu o activitate laborioasă care l-a făcut cunoscut atât în Transilvania cât și în zona Vechiului Regat, înainte de război (împreună cu Octavian Goga a pus bazele revistei *Lucașfărul*, la Budapesta)⁹. Născut la Bilbor, în județul Harghita, în anul 1876, O. C. Tăslăuanu a fost înrolat ca ofițer și trimis pe frontul din Galiția. În data de 3 mai 1915 va trece Carpații, în România, unde, ajuns la București, va fi repartizat de ministerul de război la Regimentul 2 de Infanterie Vâlcea. A militat, alături de alți ardeleni stabiliți la București, pentru abandonarea stării de neutralitate și intrarea României în război alături de Antantă. A relatat acest parcurs al biografiei sale în lucrarea memorialistică *Trei luni pe câmpul de război. Ziarul unui român, ofițer în armata austro-ungară, care luat parte, cu glotașii români din Ardeal, la luptele din Galiția*¹⁰. A trecut frontiera cu România în timp ce se afla la Mehadia, în concediu, acordat de autoritatea militară, pentru îngrijirea unor afecțiuni reumatismale. Descrie acest moment și starea de spirit de care era cuprins, astfel: „M-am răcorit și am stat un ceas întreg uitându-mă înapoi la Ardeal. Când mă gândeam că poate n-am să-l mai văd niciodată, mi se întuneca sufletul și plângea și inima în mine. Îți poate oricine închipui cât a trebuit să sufăr, ca să mă hotărâsc să dezertez cu medalia împăratului pe piept, să mă despart de scumpul meu Ardeal.

Cu lacrimi în ochi m-am dus mai bine de un kilometru tot pe linia de frontieră, până am zărit un sat și am găsit o potecă [...] Mă opream mereu și mă întorceam spre frontieră, spre pământul românesc bătut de Dumnezeu.

La pichetul din Podeni m-am predat grănicerilor, cari m-au escortat prin Turnu-Severin la București...

Sunt în țară românească, dar trăiesc cu sufletul tot în Ardeal, și aștept...aștept mereu să aud goarneau sunând, și să mă întorc, viu sau mort, acasă, în România mare”¹¹.

La două luni după Tăslăuanu, va dezerta din armata austro-ungară Cassian Munteanu, scriitor și jurnalist bănățean născut la Vermeș în comitatul Caraș-Severin, cu studii terminate la București (1913) și apoi revenit în Banat. Continuă activitatea publicistică în spirit național românesc și după după ce este trimis pe front, în Galiția, colaborând cu articole la „Drapelul” din Lugoj și „Românul” de la Arad. Pentru atitudinea sa, autoritățile îi intentează proces și este trimis în fața Curții marțiale de la Timișoara. În această situație, pe data de 14 august 1915 trece munții și se refugiază în România. Ajuns la București continuă activitatea publicistică, iar alături de alți refugiați ardeleni, bănățeni și bucovineni susține intrarea României în război alături de Antantă în vederea eliberării teritoriilor locuite de români de sub stăpânirea Austro-Ungariei. Experiența de război ca militar austro-ungar și trecerea în România, sunt relatate în volumul cu caracter memorialistic intitulat *Atacul. Însemnările din război ale unui soldat român din armata austro-ungară*, publicat la București în anul 1915¹². Lucrarea conține exprimări și pasaje de un spirit polemic antihabsburgic foarte pronunțat, așa cum este titlul unui capitol în care se referă la statuia lui Francisc Iosif de la Caransebeș, cu cuvintele: „*Ave Caesar!... – La statuia lui Franț Cătărămbă*”¹³, sau pasajele de la pag. 70-71, un veritabil „blestem” adresat împăratului: „Să trăiești! – călăul neamului meu, să ajungi să-ți vezi opera desăvârșită. Să trăiești! – moșneag gârbovit sub povara păcatelor adunate în cursul domniei tale criminale de șaizeci și

9 Despre biografia și activitatea culturală a personajului, vezi la Vasile Netea, Nicolae Bucur, *Octavian C. Tăslăuanu – volum comemorativ*, s.n., Miercurea Ciuc, 1978, passim.

10 Octavian Codru Tăslăuanu, *Trei luni pe câmpul de război. Ziarul unui român, ofițer în armata austro-ungară, care a luat parte, cu glotașii români din Ardeal, la luptele din Galiția*, Librăria Stănciulescu/Stabilimentul de arte grafice „Energia”, București, 1915.

11 *Ibidem*, pp. 355-356.

12 Cassian Munteanu, *Atacul. Însemnările din război ale unui soldat român din armata austro-ungară*, Editura Librăriei A. A. Stănciulescu, București, 1915.

13 *Ibidem*, p. 67.

șapte de ani. Să trăiești! – tiranule ramolit. Suferințele de veacuri ale neamului meu subjugat să se adune într-o zi toate la un loc și să cază asupra capului tău și a neamului tău. Să trăiești! – bătrânule păcătos. Să te ajungă blestemul mamelor, văduvelor și orfanilor și sângele nevinovat al flăcăilor măcelăriți de la spate să se răzbune [...]”¹⁴.

Deosebit de interesant este, de asemenea, Pavel Jumanca, învățător din Caransebeș, autorul unor memorii substanțiale, rămase multă vreme inedite și introduse în circuitul științific cu prilejul editării antologiei *Memorialistica bănățeană a Marelui Război*, sub îngrijirea lui Valeriu Leu, Nicolae Bocșan și Mihaela Bedecan¹⁵. Delimitarea și reorientarea sa în termenii loialității o explică în memorii astfel: „Și după vreo două săptămâni a căzut pe front și Petru Jumanca. S-a găsit un camarad să anunțe acasă și sfârșitul său. Toți câți au fost vărsați la regimentul din Szekesfehervár, din ai noștri de aici, nu s-au mai întors. Au rămas în stâncile de la Doberdo murind moarte stupidă pentru imbecilul de împărat, apărând o cauză străină și nedreaptă”¹⁶. Este interesantă motivația dezertării, care sugerează existența a numeroase abuzuri la care erau supuși românii combatanți în trupele austro-ungurești care au constituit o motivație suficient de serioasă pentru despărțirea de împărat și de statul dualist: „Idea dezertării a încolțit în mintea mea când locotenentul Ferenczi m-a scuturat de piept și mi-a făgăduit „glonțul în burtă”. Peste umărul lui am văzut cleanțul ce se înălța deasupra satului Vârciorova, din granița de atunci a Țării Românești. Vedeam în zările răsăritului conturându-se pământul românesc liber și m-a fulgerat gândul că „acolo e locul meu”¹⁷. A dezertat părăsind regimentul k.u.k. de la Caransebeș în care era încadrat, în 4 octombrie 1915, trecând și el munții în România, pe cărări bătătorite de ciobani, prin „vama cucului”. A lucrat în Vechiul Regat în industria de armament, va urma retragerea generală în Moldova după ocuparea teritoriului sud-carpatic de trupele Puterilor Centrale, și se va întoarce în Caransebeșul natal în anul 1921.

De cel mai mare interes este experiența de război a arădeanului Petre Ugliș Delapeșca, născut în anul 1885 la Pecica, care a intersectat în activitatea sa pedagogică spațiul bănățean, funcționând ca învățător în comuna timișană Bara, înainte de război. S-a afirmat prin conferințele pe care le-a ținut sub egida Astei și printr-o activitate deosebit de laborioasă de culegător de folclor, cu volume publicate pe această temă¹⁸. După izbucnirea războiului a făcut parte într-o primă fază din Regimentul de infanterie k.u.k. nr. 33 Arad, iar apoi din regimentul k.u.k. nr. 50 Alba Iulia, cu care a și ajuns de altfel pe frontul din nordul Italiei. A relatat experiența de care a avut parte în anii Primului Război Mondial, în memoriile scrise în anii interbelici, rămase în manuscris și editate de curând de cercetătorii de la Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia, unde se păstrează de altfel textul original¹⁹. Animat de un spirit național românesc foarte pronunțat, plănuiește din timp să dezerteze la italieni, căutând momentul favorabil și încercând să-i convingă în acest sens și pe alți conaționali români, colegi de trupă cu el. Trecerea lui Petre Ugliș în tabăra italienilor este impresionantă, unică am putea spune, în primul rând prin proporții: a dezertat în noaptea de 26 spre 27 decembrie 1917 împreună cu alți 80 de camarazi români²⁰. În memorii sunt surprinse frământările și dilemele care-l frământau în perioada care a precedat plecarea sa la italieni, precum și desfășurarea efectivă a trecerii „la inamic”. Însemnările sale memorialistice au reținut stupefacția italienilor în momentul în care a venit spre ei un grup atât de numeros de militari austro-ungari, de neam român, o captură pe care inițial italienii au avut dificultăți în a o gestiona: „Mergeam așa cu mare groază, cu ochii ațintiți în toate părțile, ca să nu întâlnim vreo patrulă de-a noastră. Apropiindu-ne de pădure ca la vreo sută de pași, /5/ la un moment dat ne-am pomenit că suntem înconjurați de soldați italieni, între care observăm și pe caporalul Dolha, care mă agrăește ca să-l recunosc. Alerg repede în fața coloanei, iar ofițerul îmi comandă enervat: *Alto!* adecă să mă opresc. Îl

14 *Ibidem*, pp. 70-71.

15 *Marele Război în memoria bănățeană (1914-1919)*, vol. II. *Memoriile lui Pavel Jumanca*, antologie, ediție, studii și note de: Valeriu Leu, Nicolae Bocșan, Mihaela Bedecan, colaborator: Ionela Moscovici, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2013.

16 *Ibidem*, p. 194.

17 *Ibidem*.

18 Vezi Petre Ugliș, *Poezii și basme populare din Crișana și Banat*, Editura pentru Literatură, București, 1968.

19 Petre Ugliș Delapeșca, *Jurnal de război din anii 1914-1919* (vezi nota 7).

20 *Ibidem*, pp. 120-121.

ascult. El mă întreabă:

- *Chisiete?* (Cine sunteți?)

- *Siamo romeni di Transilvania! Non vogliamo lottare per l'Austro-Ungheria. Evviva l'Italia! Evviva la Romania!*

Apoi îmi zise: *Avanti!*

Apropiind[u-n]e ca la doi pași mi-a ordonat să arunc armele: carabina, revolverul și baioneta. Numai-decât am aruncat toate armele. Italianul s-a apropiat de mine, m-a prins de braț și mi-a spus să dau ordin soldaților mei să strângă toate armele și muniția[...].

La comanda mea, în câteva clipe, soldații mei au depus armele care unde au apucat [...]. Soldații italieni, care nu erau mai mulți de 14, nu puteau ridica atâtea puști, mitraliere și celelalte materiale, iar ofițerul lor – un băiețandru de vreo 19-20 de ani – era foarte nervos și îi îndemna să se grăbească, dar le era imposibil²¹.

După schimbarea de loialitate, Petre Ugliș a desfășurat o activitate susținută în vederea organizării Legiunii române din Italia, din prizonierii români capturați de trupele regatului peninsular, și pentru integrarea acestora în luptă în conformitate cu interesele naționale românești.

Plecările de acest fel din armata austro-ungară au fost mult mai numeroase și nu toate au avut parte de un final fericit, ca în cazurile pe care le-am prezentat. Se cunosc mai bine dezertările ofițerilor și sub-ofițerilor români deoarece, spre deosebire de soldați, aceștia au relatat experiența pentru posteritate prin intermediul însemnărilor de tip memorialistic pe care ni le-au lăsat. Acest fenomen al schimbărilor individuale ale loialității în anii de război are câteva caracteristici de ansamblu, pe care dorim să le comentăm pe scurt, în încheiere. Astfel, primul aspect care iese în evidență, este că nu se semnalează cazuri de dezertări printre ofițerii de carieră, ci numai printre rezerviști, așa cum au fost toți aceștia pe care i-am prezentat mai sus. Pentru militarii de carieră educația în spirit habsburgic bazată pe ideea de loialitate personală față de împărat, era un reper profesional și identitar fundamental, care a rămas nezduncinat până la prăbușirea imperiului. Alături de ofițeri de alte naționalități, cazul românesc este relevant, astfel nume de ofițeri de carieră precum Ion Boieriu sau Gheorghe Domășneanu, cadre militare din armata austro-ungară cu grad de general în anii războiului, sau coloneii Dănilă Pop, Ioan Hanzu, Gheorghe Barbu și alții, au rămas loiali împăratului și stătalității austro-ungare până la sfârșitul războiului, pentru a-și continua apoi cariera militară în România Mare.

Pe lângă contextul mai general, al deprecierei progresive a încrederii românilor în regimul dualist și în bunăvoința Curții vieneze față de români, care se întâmplă în perioada premergătoare războiului, care erau motivațiile punctuale și imediate care susțineau o decizie atât de radicală și de riscantă în ultimă instanță, de trecere la inamic, chiar dacă acesta, întâmplător sau nu, era de același neam? La nivelul general, al soldaților simpli, motivația care împingea spre dezertare, la ruși sau la italieni, era teama de moarte și deci speranța că după căderea în prizonierat își vor salva viețile, precum și speranța că vor avea parte de hrană în cantități îndestulătoare. Spectrul foamei n-a lipsit în trupele austro-ungare, cu deosebire în ultimii ani de război, când resursele destinate armatei începuseră să se diminueze sensibil. Cazurile analizate de noi semnalează relele tratamente pe care ofițerii maghiari îndeosebi le aplicau colegilor sau subordonaților români, ducând frecvent la hotărârea a trece la inamic. Memorialistica războiului surprinde acest fenomen, al creșterii ostilității cadrelor ofițerești, în majoritate maghiare și austriece, față de români după angajarea în conflict a Vechiului Regat extracarpatic. Este o dată după care se semnalează înmulțirea abuzurilor față de etnicii români din trupele austro-ungare, dinamitând ireversibil sentimentul loialității, atât cât mai rămăsese.

Sigur, în toate aceste cazuri luate în discuție, avem de-a face cu texte scrise după abandonarea reperelor de loialitate austro-ungare, aceasta în primul rând pentru faptul că dezavuarea „patriotismului” dinastic și exprimarea unei atitudini critice față de dubla monarhie și față de împărat nu erau posibile înainte de trecerea la „ceilalți”. Caracterul polemic și radical antihabsburgic al discursului avansat de aceste însemnări memorialistice este inteligibil, între altele, prin prisma faptului că autorii lor puteau, în sfârșit, să-și dea frâu liber adevăratelor sentimente față de un imperiu care-și trăia momentele de amurg și inevitabilă destructurare. Armata a fost dintotdeauna o instituție fundamentală, un stâlp al imperiului, un rezervor și

21 *Ibidem*, p. 120.

o școală de loialism. Acum însă, în condițiile războiului, pe fondul pierderilor masive de oameni în primii ani ai ostilităților, unitățile militare ale monarhiei dualiste au fost primenite prin reîncorporări cu noi contingente de soldați și ofițeri, numeroși rezerviști, din rândurile naționalităților, preocupați în mod prioritar de exigențele și așteptările comunităților etnico-naționale din care proveneau și mai puțin convingși de necesitatea luptei pentru „împăratul” și pentru apărarea „patriei comune”²². Erodarea loialismului începuse de altfel cu mult înaintea războiului, în condițiile în care imperiul Habsburgilor devenit de la 1867 Monarhie austro-ungară nu a fost capabil să se reformeze astfel încât să devină ofertant pentru numeroase naționalități care îl locuiau. Războiul mondial prelungit peste orice estimări inițiale, cu privațiunile, ororile și vicisitudinile pe care le-a adus cu sine, pentru trupele combatante și pentru populația civilă deopotrivă, a dus până la capăt acest proces, astfel loialismul dinastic se prăbușește iar popoarele, altădată „credincioase” Maiestății Sale împăratului de la Viena, se vor replea categoric în direcția reperelor și valorilor identității naționale.

Marele Război și redimensionarea loialităților.
Români ardeleni și bănățeni după despărțirea de „bunul împărat”
(Rezumat)

La sfârșitul Primului Război Mondial, omenirea a asistat la schimbări fundamentale: au dispărut imperii și s-au constituit state noi, s-a transformat mentalități, atitudini și comportamente, s-au reconfigurat și redimensionat atașamente și loialități, omenirea a intrat într-o nouă dinamică pe toate planurile. În spațiul Europei centrale și de sud-est, un fapt notabil care se realizează acum, la sfârșitul conflagrației, este unirea tuturor românilor în fruntariile aceluiași stat și realizarea unei construcții politico-statale de excepție: România Mare. În acest context este interesant să reflectăm asupra unor situații mai aparte: români care au abandonat uniforma armatei austro-ungare trecând la „ceilalți”. Articolul nostru prezintă câteva studii de caz semnificative de ofițeri români care, în anii Marelui Război, au dezertat trecând munții în România (Octavian Codru Tăslăuanu, Casian Munteanu, Pavel Jumanca), sau în tabăra italiană (Petre Ugliș de la Pecica). Aceste gesturi radicale sunt semnificative pentru erodarea până la completa prăbușire a loialismului printre românii aflați pe front în trupele austro-ungare și respectiv pentru opțiunea lor fermă în direcția propriei identități naționale.

The Great War and the reshaping of loyalties.
The Romanians from Ardeal and Banat after the separation from the “good emperor”
(Summary)

At the end of World War I humanity witnessed fundamental changes: empires disappeared and new states were created, mentalities, attitudes and behaviors changed, loyalties and attachments were reconfigured and reshaped, humanity entered a new dynamic across all fields. A remarkable event takes place now, at the end of the war, in Central and South-Eastern Europe: the union of all Romanians in the borders of the same state and the creation of an exceptional political enterprise: Great Romania. In this interesting to reflect in this context on some several special situations: Romanians who have abandoned the Austrian-Hungarian military uniform and joined the “others”. Our article presents some significant case studies concerning Romanian officers, which during the Great War, deserted and crossed across the mountains in Romania (Octavian Codru Tăslăuanu, Casian Munteanu, Pavel Jumanca) or on the Italian side (Petre Ugliș from Pecica). These radical gestures are significant in the erosion – until total collapse – of loyalties among Romanians serving on the front alongside the Austrian-Hungarian troops, respectively their firm option for their own national identities.

22 Vezi în acest sens Liviu Maior, *De la Marele Război la România reîntregită*, Editura Rao, 2018, pp. 200-207.